

Tahirə MƏMMƏD

*filologiya üzrə elmlər doktoru,
Ədəbiyyat nəzəriyyəsi şöbəsinin müdiri,
professor*

Elmin, texnologiyanın inkişafının insan əməyini yüngülləşdirməsi, səhiyyənin imkanlarını genişləndirməsi, informasiya mübadiləsini sürətləndirməsi və s. onun faydalılığına şübhə yeri qoymur və bəşəriyyətin inkişafının zəruri proseslərindən biri kimi qavranılmasına əsas verir. Buna baxmayaraq elmi nailiyyətlərin özü ilə bərabər, yeni silahları, ekoloji tarazlığın pozulmasını da gətirməsi bəzən dəqiq elm sahəsi alimlərini "quru", sərt hissiyyətli insan kimi tanıdır, təsəvvürdə onların eqoist və qeyri-humanist obrazını formalaşdırır. Bu təsəvvürdən qaynaqlanan qarşıdurma fiziklər (dəqiq elmlər) - liriklər (humanitar elmlər və ədəbiyyat, incəsənət) mübahisəsini, hansı elm sahələrinin daha çox lazımlılığı və kimlərin işinin daha çətin və ya asan olması suallarını doğurur.

Fərabî, Nəsirəddin Tusi, İbn-Sina kimi məşhur mütəfəkkirlərin həm elmi, həm bədii yaradıcılıqla məşğul olması, Nyuton, Eynşteyn, Maks Plank, Landau, Kompton kimi görkəmli alimlərin lirika və humanitar dünyagörüşü haqda düşüncələri, liriklərin - Qətran Təbrizinin, Nizaminin, Abbasqulu ağa Bakıxanovun, Seyid Əzim Şirvaninin, Həsən bəy Zərdəbinin, Mirzə Ələkbər Sabirin, A.Fransın, A.Blokun, A.S.Puşkinin, F.İ.Tütçevin və b. şeirlərində fiziki qanunauyğunluqları əks etdirən elmi məzmunlu misralar və parçaların mövcudluğu fizika-lirika tandemini bir daha təsdiq edir.

1959-cu il 13 oktyabrda "Literaturnaya qazeta"-da Boris Slutskinin "Fiziklər və liriklər" şeirinin çap olunması ilə fizik və liriklərin mübahisəsi mətbuata yol açdı. "Komsomolskaya pravda" qəzetinin səhifələrində "Fizika və lirika" mövzusunda müzakirə açıldı. Qəzet müzakirəyə tanınmış simaları cəlb elədi və bu, zaman-zaman kəskinləşərək 70-ci illərdə də davam etdi. Liriklər bəşəriyyətin hüsur içində yaşaması üçün mənəviyyətə, romantik hisslərə üstünlük verib, humanitar dünyagörüşünü, ədəbiyyat və incəsənəti yüksək qiymətləndirildikdə, fiziklər - daha geniş mənada təbiət və texniki elm təmsilçiləri, dünyanın texniki-iqtisadi inkişafının daha görəkli olduğu müddəasını əsaslandırmağa çalışdılar. Genişlənən və kəskinləşən mübahisələrdə Yevgeni Yevtuşenko, Andrey Voznesenski, Bella Axmadullina, Robert Rojdestvenski, Bulat Okucava, Aleksandr Qalk kimi tanınmış simaların iştirakı bu mübahisəyə xüsusi cəlbedicilik qazandırdı. Genişlənən mübahisə və müzakirələr sonda hər iki qanadın əlaqəli inkişafının faydalılığı qənaətlərini dəlillərlə bir daha təsdiqlədi. Bu qarşılıqlı əlaqəni antropoloji mənada beyin yarımkürələrinin fəaliyyəti də

əsaslandırır; beyin öz işləmə mexanizmi ilə təxəyyül, hesablama, dəqiqləşdirmə üçün canlı laboratoriya funksiyasını yerinə yetirdiyi kimi, yaradıcı insanlar da dünyanın idarə mexanizmində beynə paralel funksiyaları icra edirlər. Həmin mexanizm özlüyündə "Fizika və lirika" modelinin elmi-yaradıcı fəaliyyətdə vəhdətinin nəzərə alınmasının vacibliyini şərtləndirir.

Astrofizik Keplerə görə, "Təbiətin dünyası, İnsanın Dünyası, Tanrının Dünyası - bunların üçü də bir-birinə uyğundur." İlk uğurlu simsiz teleqraf sistemini ixtira etdiyinə görə 1909-cu ildə Nobel mükafatı alan Markoni yazır: "Səbəb və qanunların ahəngdar birliyi həqiqəti formalaşdırır; xətlərin, rənglərin, səslərin və ideyaların birliyi *gözcəlliyi* formalaşdırır." Hər iki istinadda fiziklərin lirik duyğularının və gerçəkliyə elmi olduğu qədər də romantik münasibətlərinin şahidi olur.

Son illər AMEA-da multidisiplinar təd-

zik fikirləri, dəqiq elmlərin sistemləşdirdiyi təhlil metodlarının humanitar sahədə tətbiqi, modelləşmə, elm və texnologiyanın inkişafının bədii təfəkkürə təsiri, romantika və hissiyyətin elmi təxəyyülü qidalandırması və s. kimi problemlərə həsr olunmuş məruzələr də auditoriyada maraqla qarşılandı.

Birinci konfransda Naxçıvan Dövlət Universiteti ilə canlı videobağlantının qurulması, məruzə dinlənilməsi problemi əyanlaşdırılmək - müasir texnologiyanın imkanlarından istifadə, dostluq, ünsiyyət körpüsünün qurulması istiqamətində uğurlu nümunə oldu.

AMEA Folklor İnstitutunun "İrs" ansamblının konfransın işinə qatılması, muğam və saz havalarının səsləndirilməsi, orta məktəb şagirdlərinin ifasında şeirlər dinlənilməsi yaradıcı insanların ruhuna təzəlik və canlanma bəxş etməklə bərabər, elm - sənət arasındakı zəruri vəhdətin nümayiş etdirilməsi istiqamətində proqramı daha da zən-

rika" şeirinin dilimizə gözəl tərcüməsinə görə təşkilat komitəsi tərəfindən mükafatlandırıldı. Konfransın bağlanışında Şirvan musiqiçiləri, saz-söz ustaları öz maraqlı proqramları ilə tədbirin rəngarəngliyinə yeni çalar qatdılar.

"Fizika və lirika" konfranslarının üçüncü və dördüncüsü problemin əyanlaşdırılması yönündə yeni bir istiqamət formalaşdırdı.

Üçüncü konfrans AMEA-nın Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu, Azad Həmkarlar İttifaqı və Alimlər Evinin təşkilatçılığı ilə Dendrologiya İnstitutunda keçirildi. Burada elmi məruzələr dinlənilməklə bərabər, Akademiyə alimlərinin bədii yaradıcılığı əsasında tərtib olunmuş iki antologiyasının (Ədəbiyyat İnstitutunun əməkdaşlarının və ümumiyyətlə AMEA institutlarının təmsilçilərinin şeir və nəsr yaradıcılığından seçilmiş nümunələr) təqdimat mərasimi də gerçəkləşdi. Elmi məruzələrdən əvvəl konfrans iştirakçıları Dendrologiya İnstitutunun həyatında AMEA əməkdaşlarının rəsm, xə-

"Fizika və lirika" konfransları: dialektik əlaqə və inkişaf perspektivləri

qiqatlara üstünlük verilməsi, elm sahələri arasında əlaqələrin sıxlaşmasının əhəmiyyətliyi prinsipinin aparıcı meyarlardan birinə çevrilməsi "Fizika və lirika" modelini yenidən gündəmə gətirdi. Bu dəfə məqsəd humanitar və dəqiq elmlərin, bədii yaradıcılıq və texnologiyanın əlaqəsini, bir-birinin inkişafında təsiredici rolunu, qarşılıqlı dəstək imkanlarını üzə çıxarmaq oldu. Əlaqələrin inkişaf dinamikasında "Fizika və lirika" konfransları, onlarla başlanan müzakirələr aktualıq qazandı. Belə mühüm bir problemin AMEA-da gündəmə gətirilməsi, Ədəbiyyat İnstitutunun konfransların təşkilində aparıcı yer tutması həm akademiyanın, həm də institutumuzun uğurlu addımlarından biri kimi qiymətləndirilə bilər.

"Fizika və lirika" probleminə həsr olunmuş ilk konfrans "Fizika və lirika: dünya təcrübəsi və Azərbaycan realıqları" adı ilə ilk dəfə "Bakı Elm festivalı - 2014" proqramı çərçivəsində Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunda keçirildi. Konfransa giriş sözündə problemin aktuallığına diqqət yönəldən Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının vitse-prezidenti, Ədəbiyyat İnstitutunun direktoru akademik İsa Həbibbəyli "Fizika və lirika: elmi düşüncədə bədii fantaziya və lirikada kainat" mövzusunda məruzə ilə çıxış etdi. O, elmlərarası əlaqədə "Fizika və lirika" konfranslarının son dərəcə faydalı ola biləcəyini və bu sahədə müzakirələrin davam etdiriləcəyini, beynəlxalq konfrans planlaşdırıldığını elan etdi.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Fizika İnstitutunun direktoru, akademik Nazim Məmmədov "Elmin və ədəbiyyatın inkişafında fizika və lirikanın rolu" mövzusunda məruzə ilə çıxış edərək dəqiq elm sahələrinin inkişafında bədii fantaziyanın, romantikanın mühüm rol oynadığını vurğuladı.

Konfransda Azərbaycan təcrübəsi, ensiklopedik biliyə sahib olan klassik Azərbaycan şair və yazıçıların əsərləri, elmi dünyagörüşləri haqda məruzələr dinlənilirdi. Fiziklərin lirika haqqında düşüncələri, metafi-

ginləşdirdi, gənc nəsrlər - məktəblilərə elmlərarası əlaqə ideyasının təlqini baxımından da, heç şübhəsiz, nüfuzedicili təsir göstərdi. Birinci konfrans problemin eskizini, modelini, perspektivlərini müəyyənləşdirmə funksiyasını lazımi səviyyədə yerinə yetirdi. İlk konfransın təşkili, fizika, riyaziyyat, ədəbiyyatşünaslıq, kristalloqrafiya, musiqişünaslıq, fəlsəfə, folklorşünaslıq elmlərinin sintez və əlaqəsinin üzə çıxarılmasına fərqli elm sahələrinin aparıcı alimlərinin həsr etdiyi məruzələr (konfransda 14 elmi məruzə dinlənilirdi) problemə ciddi maraq yaratdı və yeni konfransların keçirilməsinə əsaslı stimula oyattı.

KİV-in yaxından iştirakı nəticəsində konfrans mətbuatda geniş işıqlandırıldı. Məruzəçilərin apardıqları araşdırmaları KİV, elmi nəşrlər həssaslıqla işıqlandırdı. Akademik İsa Həbibbəyli mətbuatda çıxış edərək elmlərarası, eləcə də elmi və bədii yaradıcılıq arasındakı əlaqələrin üzə çıxarılması baxımından "Fizika-lirika" modelinin mahiyyəti və funksiyası, eləcə də gələcək tədbirlər haqda elmi ictimaiyyəti məlumatlandırdı.

"Fizika və lirika" silsiləsindən ikinci konfrans 2017-ci ildə Novruz bayramı ərəfəsində AMEA Nəsirəddin Tusi adına Şamaxı Astrofizika Rəsədxanasında Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu və Alimlər Evinin təşkilatçılığı ilə "Novruz təqvim: lirika və astrofizika" mövzusunda keçirildi. AMEA-nın vitse-prezidenti, akademik İsa Həbibbəyli milli bayramımız olan Novruzun 2009-cu ildə YUNESKO tərəfindən Bəşəriyyətin Qeyri-maddi mədəni irs üzrə Repräsentativ siyahısına daxil edilməsinin əhəmiyyətini vurğulayaraq onun etimologiyası, Azərbaycan ədəbiyyatında yeri və elmi parəlləri barədə əhatəli məruzə ilə çıxış etdi. Tədbirdə Akademiyanın vitse-prezident və akademik katibləri, institut direktorları, professorlar konfransın işində yaxından iştirak edərək problemin mahiyyətini açan çıxışlar etdilər, elmi məruzələr dinlənilirdi. AMEA Ədəbiyyat İnstitutunun aparıcı elmi işçisi Leyli Əliyeva Boris Slutskinin "Fizika və li-

tatlıq və bədii yaradıcılıq nümunələrini özündə əks etdirən sərgi ilə tanış oldular. Daha sonra akademik İsa Həbibbəyli giriş sözündə konfransın məqsəd və məramını, tədbirlər sistemindəki ardıcılıq və yenilikləri vurğuladı. Elmi məruzələr təqdim olundu və alim-şairlərin ifasında öz yaradıcılıq nümunələri səsləndirildi.

17 iyul 2018-ci ildə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Mərkəzi Nəbatat bağında keçirilən dördüncü "Fizika və lirika" konfransı üçüncü konfransdan başlayan qoşa qanadlılığı - elmi məruzələr ətrafında müzakirələrlə bərabər, alimlərin bədii yaradıcılıq antologiyasının təqdimatı ənənəsini davam etdirdi, konfrans öncəsi rəssamlıq və xəttatlıq nümunələrinin sərgisi keçirildi.

Yenə də problem ətrafında humanitar, dəqiq və təbiət elmlərinin tanınmış akademiklərinin, professorlarının son dərəcə maraqlı məruzələri dinlənilirdi. "Qoşa qanad" almanaxında yaradıcılıq nümunələri yer alan şairlərdən bir neçəsi öz şeirlərini oxudular.

Bu konfranslarda hər zaman diqqət cəlb edən cəhət elmi və bədii proqramın bir-birini tamamlaması olur. Hansı sahəni təmsil etməsindən asılı olmayaraq elmi yaradıcılıqla məşğul olan alimlərimiz konfranslara bayram və dostluq əhval-ruhiyyəsi ilə gəlir, elmi nailiyyətlərini nümayiş etdirərək qənaətlərini bölüşdürürlər.

Yaxın günlərdə artıq "Fizika və lirika" problemini əks etdirən beşinci konfrans keçiriləcəkdir. Həmin konfrans beynəlxalq səviyyəlidir və onun işində MDB ölkələrini təmsil edən nüfuzlu alimlər iştirak edəcək. Bakıda öz işinə başlayıb Şamaxı Rəsədxanasında davam edəcək konfrans Moskva vilayətinin Dubna şəhərində yerləşən Beynəlxalq Nüvə Tədqiqatları İnstitutunda yekunlaşacaqdır. Konfransda elmi aktuallığı ilə seçilən məruzələr dinləniləcək. Sözsüz ki, həmin konfransda da yeni perspektivlər, planlar formalaşacaq - Mərkəzi Ədəbiyyat İnstitutu olmaqla AMEA-nın digər institutları və Respublikamızın universitetlərinin iştirakı ilə başlayan əlaqə, ünsiyyət yayılaraq genişlənəcək, fizikada rəqslərin yayılmasını əks etdirən dalğa prosesi kimi...